

УДК 305:[37:001]

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ**Сембрат А.Л.**Переяслав-Хмельницький педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розкрито суть поняття «гендер» та визначено передумови виникнення гендерного підходу у педагогічній науці. Досліджено історію виникнення гендерних досліджень. Виокремлено основні напрями досліджень по впровадженню гендерного підходу; визначено рівні гендерного підходу та проаналізовано його основні положення, розкрито специфіку гендерних досліджень.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, педагогіка, гендерні дослідження.

Постановка проблеми. Світова наукова думка на межі другого – третього тисячоліть характеризується появою нових напрямків наукових досліджень, переосмисленням, здавалося б, усталених теорій і переоцінок звичних соціальних, політичних, повсякденних практик. Від століття до століття прогресує спеціалізація наукового знання. Нові проблеми, суперечності, альтернативи, типи інтелектуальної діяльності потребують культури порушення питань, спираючись на попередні наукові традиції і вміння зосередити думку на проблемах нової епохи, часу, країни. Перед гуманітарною наукою постали історичні завдання по-новому осмислити соціальні реалії переломних епох, погляди на світ і справедливість його організації, віднайти людські ресурси, потенційні можливості й межі перебудови усталених суспільних відносин, переозначити їх перспективу.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з даної теми формує уявлення про сучасний стан розробленості питання впровадження гендерних досліджень в науку. Науковці звертають увагу на те, що в практичній діяльності перед педагогом постають питання, для вирішення яких треба оперувати знаннями з гендерної тематики.

Важливий внесок у розробку концепції гендерного підходу в педагогічній освіті зробили: О. Вороніна (проблеми розробки теорії та мето-

дології гендерних досліджень, визначення їх місця в системі підготовки студентів), С. Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка практикуму з гендерної проблематики для студентів з метою гендерних стереотипів). Гендерний підхід урахований у роботах С. Матюшкової, Н. Гендерник, Л. Шолохової, М. Поливянної, О. Шнирової, В. Кравець, О. Цокур.

Мета статті – розкрити суть поняття «гендер», дослідити історію розвитку гендерних досліджень в педагогіці, проаналізувати основні положення гендерного підходу.

Виклад основного матеріалу. Історичні завдання, які постали перед гуманітарною наукою зумовлені необхідністю оновити й реформувати національні суспільства та світову спільноту, дотримуватися гуманістичних і демократичних принципів соціального життя; зосередити увагу на особистості, її становищі і статусі, а також на її значенні в забезпеченні подальшого поступу людства та його стійкого розвитку; усвідомити, що керування сучасними соціальними процесами потребує не розрізаних ідей, а нової комплексної системи знань, що містить і соціостатевий складник.

Для позначення нових стратегій світового регулювання соціостатевих відносин у суспільних науках виник термін «гендер» та започатку-

валися гендерні дослідження. Вони мали на меті аналізувати відносини між жінкою та чоловіком, визначати їхні характеристики через спільне й відмінне, розкривати ролі статей, конструктив фемінності та маскулінності тощо.

Трансформація національного життя в умовах глобалізації, всеосяжні світові масштаби діяльності, зв'язків, стосунків, долання кордонів зумовили потребу запровадити поняття гендеру в практичних перетвореннях. Його стали застосовувати при визначенні політичних стратегій, правових відносин і норм, що їх регулюють, перетворень у всіх сферах життя під впливом жінок і чоловіків, залежно від розвитку та змін прав, свобод, обов'язків, відповідальності чоловіка й жінки та можливостей їх реалізувати.

Термін «гендер» почали застосовувати для опису всіх перетворень у суспільстві та державі, оскільки саме на них якраз впливають особистості чоловіка й жінки та їхні відносини. Гендер став необхідним конструктом реальних практичних перетворень у суспільних відносинах, складовим базовим компонентом яких є статус жінки та чоловіка. Все більшого розголосу, поширення як у науковому вжитку, так і в політико-правовому аналізі проблем рівності статей набуває поняття гендеру і в Україні.

Гендер – досить складне поняття, оскільки розкриває багатоаспектний зміст явища. У науковій літературі воно вживається в кількох значеннях:

- гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної;
- гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;
- гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації.

У всіх цих значеннях гендер вивчається в системі наукових «гендерних досліджень».

Гендерні дослідження – напрямок наукової діяльності та її соціальної організації, спрямований на вивчення місця, ролі, активності, волевиявлення й самореалізації чоловіків і жінок у змінних історичних умовах соціального буття певної епохи.

Поняття «гендерні дослідження» часто ототожнюються в науковій практиці з феміністськими чи «жіночими» дослідженнями. Нерідко використовують і поняття «дослідження жіночих проблем». Насправді ж об'єкт гендерних досліджень – не жінка, а весь спектр соціальних взаємодій між статями, заснованих на міжстатевій стратифікації соціуму. Центральне місце в сфері гендерних досліджень займає вивчення відмінностей і подібності в соціальній поведінці статей. Предметом гендерного аналізу є обидві статі, їх стосунки між собою, їх взаємозв'язки і взаємодетермінації з соціальними системами різних рівнів. Виходячи з цього, гендерний підхід можна використовувати у вивченні як жіночих, так і чоловічих моделей статевої ідентифікації та самореалізації. В історії розвитку проблематики статевих психологічних відмінностей виділяється ряд етапів. Наприклад, І. Кон, посилаючись на періодизацію Керол Джеклін, виділяє чотири етапи:

1. Перша чверть ХХ ст. – нечисленні дослідження психологічних особливостей чоловіків і жінок підводяться під рубрику «психологія статі», причому статі часто ототожнюються зі сексуальністю.

2. Друга чверть ХХ ст. – «психологію статі» змінила «психологія статевих відмінностей», які вже не зводились до сексуальності, але здебільшого вважались заданими природою.

3. Третя чверть ХХ ст. – цей термін змінюється на м'якший – «відмінності, пов'язані із статтю». Коло досліджуваних психічних явищ розширилося, а вплив біологічного детермінізму слабшав.

4. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. їх стали називати «гендерними відмінностями», які можуть взагалі не мати біологічної основи.

Гендерні дослідження зародилися під впливом феміністського руху другої хвилі (60-ті роки ХХ ст.), який виявив проблему нерівності можливостей за ознакою статі при формальній юридичній рівності статей. Боротьба за соціальну рівність на початку ХХІ ст. полягає, окрім іншого, в тому, щоб можливості людини якомога менше визначалися фактором статі. Коли на законодавчому рівні ця проблема була вирішена, виявилось, що фактична нерівність за ознакою статі, проте, збереглась у всіх сферах життя. Саме це й стало причиною появи другої хвилі феміністського руху.

Гендерні дослідження привели до розуміння того, що проблема нерівності набагато глибша, ніж це уявлялось; що вона впирається у відтворення нерівності можливостей. Була переосмислена роль культури, популярних стереотипів, упередженості науки у формуванні уявлень про жіночі й чоловічі, про мужність і жіночність та їх роль у творенні бар'єрів перед жінками й чоловіками.

Гендерні дослідження вивчають динаміку змін чоловічих і жіночих ролей у суспільстві й культурі, розробляють перспективну стратегію досягнення фактичної рівності можливостей жінок і чоловіків.

Гендерні дослідження також, вивчають суспільні інститути, які формують «традиційні» ролі і культурні норми: державу, сім'ю, систему освіти, церкву, мову, законодавство, механізм суспільного розподілу праці, засоби масової інформації. Вони дають змогу розкрити соціальні і культурні механізми, за допомогою яких у традиційному суспільстві формується нерівність людей на основі їх біологічної статі.

Гендерні дослідження, що становлять важливий розділ сучасного суспільствознавства, на відміну від біології статевого диформізму, вивчають соціальні і культурні відмінності в становищі і поведінці чоловіків і жінок у конкретному соціокультурному середовищі. Вони безпосередньо пов'язані з реалізацією прав людини. Тому проведення цих досліджень і розвиток гендерної освіти сьогодні вкрай необхідні для України як передумова громадянського суспільства.

Сам гендерний підхід за наявності смислової варіативності поняття «гендер» може також включати в себе певні специфічні особливості теоретичного ракурсу, що свідчить про дискусійність і багатоплановість гендерних досліджень, що приводять до неоднозначності рішень.

Так, гендерно-чутливий підхід (Гірджан, 1991) концентрує увагу на індивідуальних відміннос-

тях і на відмінності поглядів чоловіків і жінок, при визнанні статусної рівності між ними.

Гендерно-нейтральний підхід наполягає на визнанні рівності статей притому, що гендерні відмінності визнаються незначними й не допускають ціннісних визначень

При гендерно-стереотипізованому підході визнаються відмінності, але заперечується рівність між статями. Жінки і чоловіки повинні культивувати статеві відмінності, причому, в цій системі стосунків жінка завжди повинна потребувати захисту і підтримки з боку чоловіка. Заперечуючи значення й впливу біологічної статі, віддають перевагу впливу соціуму на становлення й конструювання гендерної ідентичності індивідів і гендерних відносин.

Гендерна педагогіка бере за основу те, що гендерна ідентичність не є одноманітною, жорсткою, однаковою для всіх чоловіків і для всіх жінок у рамках своєї статі. Через це, розробляючи структурно-функціональну модель соціалізації, ми виходили з визнання варіативності, індивідуальності, пластичності гендерних відмінностей.

Коло питань, яке вимагає своєї розробки і досліджень у зв'язку з декларуванням нового педагогічного напрямку, визначається проблематикою соціалізації індивіда, а саме: «Суспільство, стать, гендер» (біологічне і соціальне у гендерній соціалізації, наслідки гендерної асиметрії для розвитку особистості дитини, конструювання технологій впливу соціуму на індивіда з метою формування певної моделі гендерної ідентичності, сутність соціальних трансформацій у стосунках статей тощо); «Гендер і педагогіка» (гендерні аспекти історії школи і педагогіки; гендерний потенціал навчально-виховного процесу, вікові аспекти гендерної соціалізації,

критика гендерної тенденційності традиційної школи тощо).

Проблеми впровадження гендерного підходу в роботу школи і сім'ї» (методологія і методика гендерної освіти і виховання, шляхи впровадження гендерної інновації в навчально-виховний процес освітніх установ і сім'ї тощо); «Міжстатеві взаємини» (еволюція гендерної взаємодії, міжстатева дружба, кохання, сексуальні стосунки); «Дошлюбна підготовка учнівської молоді» (гендерні проблеми сучасної сім'ї; сексуальна культура в сім'ї; гендерні особливості подружніх конфліктів, виконання батьківських ролей тощо); «Гендерний підхід у підготовці вчителів» (виявлення і подолання гендерних стереотипів учителів і студентів педвузів, методи і прийоми їх деконструкції і реконструкції).

Висновок. Отже, на сьогодні вже чітко окреслені систематизовані наукові знання з питань гендеру, спрямовані на пізнання суб'єктів – чоловіка й жінки, їхніх ролей, характеристик і зв'язків. Це дає змогу розглядати гендерні знання як самостійну дисципліну. Такому становленню гендеру як наукового напрямку сприяє його інституалізація в системі освіти й науки. Зокрема, гендерні дослідження набули статусу академічної дисципліни в американських та європейських університетах. Наукове дослідження й вивчення гендеру все більше поширюється в академічних та університетських центрах України, в яких вивчення гендерної проблематики було започатковане в 90-ті роки ХХ ст. й розвивається надалі. Нині можна відзначити зростання кількості українських гендерних наукових центрів, збільшення спеціалістів з питань гендеру, зростання кількості годин для викладання гендерної проблематики у ВНЗ, технікумах, школах тощо.

Список літератури:

1. Воронина О.А. Введение в гендерные исследования // Материалы Первой Российской летней школы по женским и тендерным исследованиям «Валдай – 96». – М.: МЦГИ, 1997.
2. Клецин, Александр. Дилеммы тендерной социологии // Гендерные исследования: Феминистская методология в социальных науках. – Харьков: ХЦГИ, 1998.
3. Комплексный подход к проблеме равенства женщин и мужчин. Концептуальные рамки, методология и ознакомление с «позитивным опытом». Заключительный доклад о деятельности Группы специалистов по вопросу о комплексном подходе к проблеме равенства женщин и мужчин (EG-S-MS). – Страсбург, май 1998 г.
4. Коновалов С.А., Топаева М.Т. История гендерного неравенства / Учебно-методический комплект по курсу «Введение в теорию гендера». Вып. III. – Алмати: Акыл кітабы, 1999.
5. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – СПб., 2002.
6. Успенская В.И. Феминистская критика современного социологического знания // Женщины. История. Общество. – Тверь, 2002.

Сембрат А.Л.

Переяслав-Хмельницкий педагогический университет
имени Григория Сковороды

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация

В статье раскрыта суть понятия «гендер» и определены предпосылки возникновения гендерного подхода в педагогической науке. Исследована история возникновения гендерных исследований. Выделены основные направления исследований по внедрению гендерного подхода; определены уровни гендерного подхода и проанализированы его основные положения, раскрыта специфика гендерных исследований.
Ключевые слова: гендер, гендерный подход, педагогика, гендерные исследования.

Sembrat A.L.

Pereyaslav-Khmelnytsky Grygoriy Skovoroda State Pedagogical University

THE HISTORY OF GENDER STUDIES IN PEDAGOGICAL SCIENCE

Summary

The article reveals the essence of the concept of «gender» and identified predictors of a gender approach in teaching science. Investigated the history of gender studies. There is determined the main directions of research on gender mainstreaming; the levels of gender approach and analyzes its main provisions gender studies.

Keywords: gender, gender approach, pedagogic, gender studies.